

ЕКОНОМСКИ РЕЧНИК ЗА НОВИНАРЕ

Центар за либерално-демократске студије

Даница Поповић
ЕКОНОМСКИ РЕЧНИК ЗА НОВИНАРЕ

Издавач
Центар за либерално-демократске студије
www.clds.org.yu

Уредник
Бошко Мијатовић

За издавача
Борис Беговић

Ликовни уредник
Зоран М. Благојевић

Штампа
Академија, Београд

Тираж
500 примерака

ISBN

Београд, 2006

Даница Поповић

**ЕКОНОМСКИ РЕЧНИК
ЗА НОВИНАРЕ**

Економски речник за новинаре

Чињеница је да највећи број људи слабо разуме економску терминологију, те није на одмет погледати шта понеки израз стварно значи. Пред вама је водич кроз најчешће коришћене економске термине који се срећу у медијима, а иначе су део стручног речника сваког економисте. Када будете почели да користите овај речник, научићете доста и о економским принципима и механизмима. Важнији економски појмови су повезани са сродним концепцијама.

А

АВЕРЗИЈА ПРЕМА РИЗИКУ (Risk Aversion)

Ако два инвестициона пројекта имају исти очекивани принос али различит ризик остварења, инвеститори који имају аверзију према ризику одабраће мање ризично улагање, или ће очекивати да други пројекат поред приноса одбацује и премију на ризик.

АГРЕГАТНА ПОНУДА (Aggregate Supply)

То је бруто домаћи производ (БДП) мерен вредношћу произведених добара и услуга, умањен за трошкове

производње. По дефиницији агрегатна понуда мора бити једнака **агрегатној тражњи**.

АГРЕГАТНА ТРАЖЊА (Aggregate demand)

Агрегатна тражња је исто што и бруто домаћи производ (БДП). То је сума финалних расхода на личну потрошњу, јавну потрошњу, плус извоз минус увоз. По дефиницији мора бити једнака **агрегатној понуди**.

АКЦИЈЕ (Shares)

Хартије од вредности које власнику (акционару) дају право на удео у профиту предузећа (дивиденда) и право управљања.

АКТИВА (Assets) и ПАСИВА (Liabilities)

Активa и **пасивa** су два различита погледа на имовину предузећа. Активa се састоји од основних средстава (земља и зграде, машине и опрема, улагања у повезана предузећа, нематеријална улагања итд.) и обртних средстава (укупне залихе, потраживања, краткорочни депозити, готов новац, итд). За разлику од активe, **пасивa** обухвата обавезе и сопствени капитал. *Разлика између активe и обавеза представља **капитал** или нешто имовину предузећа.* Имовина представља активу, а капитал и обавезе пасиву биланса стања. Активa је увек једнака пасиви.

АКТИВНА ФИСКАЛНА ПОЛИТИКА (Active Fiscal Policy)

Повећање јавне потрошње државе у циљу стимулисања **привредног раста** и запослености. По правилу изазива раст каматне стопе и општи раст цена. Уз активну фискалну политику често се везује појам **истискивање (crowding out)** којим се описују штетне последице претераног раста јавне потрошње. Види **дискрециона фискална политика**.

АМОРТИЗАЦИЈА (Depreciation)

Смањење вредности **капитала** (основних средстава) услед његовог трошења или због протока времена (застаревање).

АНТИМОНОПОЛСКО ЗАКОНОДАВСТВО (Competition Legislation)

Закони који се увode у циљу спречавања радњи које смањују конкурентност на тржишту. Започиње у САД Шермановим антимонополским законом из 1890. године.

АПРЕСИЈАЦИЈА (Appreciation)

Јачање домаће **валуте** које се јавља као реакција на раст домаће инфлације. Није директна последица **монетарне политике**, али се јавља уколико је домаћа инфлација већа од иностране. Каже се да домаћа валута постаје **прецењена**.

АПМ (Arbitrage Pricing Model)

Једна од две утицајне економске теорије које се баве механизмима утврђивања цена акција на финансијском тржишту. Друга теорија је **САРМ (Capital Asset Pricing Model)**. Модел **арбитраже** каже да цена

финансијске **активе** укључује факторе ризика као што је очекивана каматна стопа и како ће се цена активе мењати у односу на читав портфолио активе. Ако се цена активе буде разликовала од оног што теорија каже, инвеститори ће приступити арбитражи и кориговати цену.

АПСОЛУТНА ПРЕДНОСТ (*Absolute advantage*)

Способност неког произвођача да са истим ресурсима произведе већу количину добара од свога конкурента. Сродни термин је **компаративна предност**. Овај други концепт је важнији јер показује да чак и када је произвођач у свему слабији, ипак постоји основа за специјализацију и раст дохотка кроз размену са успешнијима од себе. Овај концепт у економску теорију увео је чувени британски економиста *Давид Рикардо*. Види такође **нову теорију размене**.

АРБИТРАЖА (Arbitrage)

Уједначавање цена на удаљеним тржиштима које се постиже куповином на тржиштима где је **актива (роба, валута, хартије од вредности)** јефтинија и њеном продајом на тржиштима на којима ова актива има вишу цену.

Куповина **активе** на једном тржишту и симултано продавање исте такве активе на другом тржишту по вишој цени. Понекад ће то бити иста актива која се продаје на различитим тржиштима, на пример ако су акције неке компаније рангиране и на њујоршкој и на лондонској берзи.

Неке врсте арбитраже су у потпуности неризичне – то је чиста арбитража. На пример, то је трговина девизама. Ако је, рецимо евро јефтинији у Њујорку него у Лондону, арбитражери ће купити евре у Њујорку и скупље их продати у Лондону.

АСИМЕТРИЧНЕ ИНФОРМАЦИЈЕ (*Assymetric information*)

Када један играч зна више од другог. Оваква асиметрична информација може отежати пословање. Примера асиметричних информација има свуда. Влада која продаје фреквенције не зна колико су купци спремни да понуде, **поверилац** није у могућности да процени хоће ли дужник на време или да ли ће уопште вратити новац; продавац половног аутомобила зна о њему много више него потенцијални купац. Ова врста асиметрије може да поремети мотивацију људи да се упусте у овакве врсте послова, што као резултат може изазвати тржишну неефикасност.

АУТОМАТСКИ СТАБИЛИЗАТОРИ (Automatic Stabilizers)

Мере уграђене у фискалну политику које изазивају раст потрошње и пад пореза током силазне фазе **привредних циклуса**, док такође изазивају пад расхода и раст опорезивања у узлазној фази привредне активности.

Б

БАЛОН, види ШПЕКУЛАТИВНИ БАЛОН

БАЗЕЛ 1 и БАЗЕЛ 2

Покушај да се смањи број банкротстава тако што ће се ризичност банкарских зајмова повезати са **стопом капиталне адекватности** те банке. На пример, ако је вероватноћа да ће државни зајам пропасти мања него што је вероватноћа да пропадне неки зајам везан за кредитирање Интернет мрежа, онда банка не мора да држи исту количину резерви и за један и за други кредитни аранжман. Први покушаји да се направе овакви принципи за цео свет начињени су 1988. године у Базелском

комитету за међународну банкарску супервизију. Међутим, овде су спорна била управо та правила одређивања релативне ризичности зајмова. На пример, банке су исто санкционисане за кредитирање неке сумњиве тајландске компаније или рецимо Микрософта. Током 1998. године дефинисан је „Базел 2“ са много софистициранијом класификацијом ризика, али је, због проблема који су настали у дефинисању, његова примена одложена до краја 2005. године.

БАНКРОТСТВО И СТЕЧАЈ (Bankruptcy)

У домаћој стручној јавности банкротство се везује за ситуацију када се фирма продаје а из имовине фирме намирују повериоци. Стечај је термин којим се означава ситуација која настаје када суд пресуди да дужник није у стању да намири **повериоца**. Начин на који се спроводи стечајна процедура може значајно да утиче на привредни раст. Ако се дужник претерано строго кажњава, потенцијални предузетници ће свакако све теже прихватати финансијски ризик који прати сваки инвестициони подухват. С друге стране, уколико регулатива буде блага, јавља се **морални хазард**, што ће обесхрабрити повериоце. У

америчком законодавству постоји чувени „Члан 11” (Chapter 11) који привремено штити фирме од поверилаца тако што дужнику оставља могућност да настало дуговање ре-програмира, а да у дефинисаном периоду од неколико месеци значајно смањи трошкове, што омогућава да фирма у договореном року ипак преживи. Ово је веома болна и успешна мера оздрављења. У другим земљама фирма – дужник брзо се затвара, а из стечајне масе се продаје сва имовина фирме.

БАРИЈЕРЕ УЛАСКУ/ИЗЛАСКУ (Barriers to Entry or Exit)

Начин на који се фирме штите од **конкуренције**. Ово је важан облик **староседелачке предности**. Постоје три основна типа баријера. Први је поседовање ресурса (попут изворишта нафте или лиценце нпр. за ТВ емитовање). Други је **економија обима**, где фирма својом величином обезбеђује ниске јединичне трошкове, што мања фирма не може да учини. Трећи тип баријера су високи **трошкови изласка из посла**, што се јавља стога што је за старт неопходно уложити много новца рецимо на **рекламу**, што сви конкуренти морају чинити, а што неће имати никакву вредност ако посао пропадне.

БАРТЕР (Barter)

Плаћање робе или услуге у природи – неком другом робом. Ово је добар начин у случајевима када је домаћа валута слабог квалитета или променљиве вредности, услед високе **инфлације, валутног ризика** или ризика кривотворења, или ако је опорезивање регистрованих трансакција претерано високо.

БЕСПЛАТАН РУЧАК (Free Lunch)

Тако нешто не постоји. Види **опортунитетни трошак**.

БЕТА

Коефицијент који је конструисан у циљу вредновања **хартија од вредности** и израчунавања трошкова капитала (**CAPM – Capital Asset Pricing Model**). Коефицијент бета мери осетљивост цене **активе** на промене на тржишту у целини. Ако акције неке фирме имају коефицијент бета у вредности од 0,8 то значи да ће се цене ових акција променити за 0,8% када се на тржишту забележи промена од 1%. Већ се веома дуго води дебата о томе да ли овај коефицијент, када се израчуна на основу опсервација из прошлости, заиста може да предвиди као ће се ова веза

понашати у будућности, што је неке економисте навело да изјаве да је коефицијент бета – мртав.

БИГ МЕК (The Big Mac Index)

Индекс који се у лондонском часопису *The Economist* користи од 1986. године као незванични показатељ да ли се валуте налазе у близини свог **равнотежног** нивоа. Базира се на једном од најстаријих концепата међународне економије, **паритету куповне моћи** према коме би се у условима слободне трговине цене свих производа на свету у свим земљама изједначиле. То онда значи да би на дуги рок све валуте достигле своју равнотежну вредност, а све робе би онда у свим земљама коштале исто. Овде се узима да је Биг Мек стандардно добро, те да колико долара треба за њега дати у САД, толико треба дати динара колико покаже званични девизни курс долара према динару. Ако треба дати више динара, курс је прецењен, а ако треба дати мање, курс је **потцењен**. Резултати модела су такви да се многи, па чак и сами аутори ограђују од овог индекса...

БИЛАНС СТАЊА (Balance Sheet)

Биланс стања показује нето вредност неке институције у одређеном

тренутку. Биланс стања показује шта фирма поседује и шта јој се дугује (**актива**), шта она дугује другој (обавезе), а разлика између активе и обавеза представља сопствени капитал или нето имовину. Саставља се у облику двостраног прегледа, где је на левој страни **актива** а на десној **пасива**, које су увек у равнотежи. Имовина представља активу, а капитал и обавезе пасиву биланса стања.

БИЛАНС УСПЕХА (Profit & Loss Account, Income Statement)

Биланс успеха је преглед прихода и расхода предузећа и финансијског резултата за одређени период, најчешће за једну годину или 6 месеци. Биланс успеха је такође познат под називом извештај о добитку и губитку. То је извештај који сумира све финансијске активности за одређени временски период, обично месец, квартал или годину. Крајњи износ код биланса успеха је нето приход (профит или вишак) за одређени временски период.

БОГАТСТВО (Wealth)

Дефинише се као разлика између активе (имовине) и обавеза (капитал и обавезе представљају пасиву) привредних субјеката.

БРЕНД (Brand)

Бренд је својеврстан гарант поузданости и квалитета робе, услуге, туристичке локације, итд. Кључна карактеристика једног бренда јесте да је задобио поверење потрошача. Стога компаније које поседују бренд имају огроман подстицај да то поверење задрже. Снажни брендови обично имају велике трошкове рекламе и добар маркетинг и могу значајно да повећају цену и баријере уласку, али не на недостижан ниво: како се укуси мењају, брендови бледе; ако квалитет не може да се одржи, не може ни бренд (The Economist).

БРЕТОН ВУДС (Bretton Woods)

На конференцији одржаној 1944. године у Бретон Вудсу основане су Светска банка и Међународни монетарни фонд. Договорено је да се девизни курсеви земаља-чланица ММФ „вежу“ за амерички долар, са максималном варијацијом од 1% навише или наниже. Значајније измене курса биле би могуће једино ако би земља имала неку значајнију **платнобилансну неравнотежу**. Систем је добро функционисао све до августа 1971. године када је амерички председник Ричард Никсон због немогућности да финансира трошкове вијетнамског рата био

принуђен да девалвира долар. То је пољуљало поверење у систем фиксних курсева и до 1973. године све валуте су увеле слободно пливајуће курсеве.

БРУТО ДОМАЋИ ПРОИЗВОД (Gross Domestic Product)

Укупна вредност производње, **дохотка** или расхода у једној земљи, која се оствари за годину дана на њеној територији.

БРУТО НАЦИОНАЛНИ ПРОИЗВОД (Gross National Product)

Бруто домаћи производ плус „факторски дохоци из иностранства“ – које су држављани те земље остварили радом (**дознаке**) или инвестирањем (камате, профити) у иностранству. Треба га умањити за факторске дохотке које странци изнесу из земље.

Последњих година скраћеница GNP (Gross National Product) замењена је и сада се користи назив GNI (Gross National Income – Бруто национални доходак), док је сам агрегат остао исти. До замене је дошло због преласка на номенклатуру коју је још 1993. године уведена у SNA – **Систем националних рачуна**.

БУЏЕТ (Budget)

Годишњи план једне земље о јавним расходима и њиховом финансирању (из пореза или новог задужења). Процес доношења буџета веома се разликује између земаља. У САД, на пример, председник у фебруару даје предлог буџета за фискалну годину која стартује наредног октобра, али овај предлог мора најпре да усвоји Конгрес. До септембра, у оптицају се налазе најмање три предлога – председников, један из Сената и један из Представничког дома. Кашњења у усвајању коначне верзије понекад изазову привремено затварање неких државних канцеларија. У Великој Британији, предлог Владе усваја парламент, а измене се у току године могу усвојити у парламенту. Слична пракса примењује се у Србији и већини европских земаља.

БУЏЕТСКО ОГРАНИЧЕЊЕ (Budget Constraint)

Начело према коме потрошња мора бити сведена на износ дохотка или богатства. Временска димензија овог начела говори да одложена данашња потрошња мора бити једнака сутрашњој потрошњи увећаној за камату.

БУЏЕТСКО ОГРАНИЧЕЊЕ ДРЖАВЕ (Government Budget Constraint)

Принцип да се државни расходи (сума издатака на добра и услуге, трансфера плаћања плус камата) морају изједначити са приходима (сума пореза и новог задужења).

В

ВАЛУТА (Currency)

Папирни новац који штампа држава.

ВАЛУТНА КЛАУЗУЛА (Exchange Rate Clause)

Валутна клаузула која се уговара код кредита са дужим роком враћања представља начин обезбеђивања банке од промене курса (нпр. динара у односу на друге валуте): уговарањем девизног износа кредита датог у динарима, банка се осигурава да ће коначном наплатом вратити исту вредност коју је и одобрила.

ВЕШТАЧКА РЕТКОСТ (Artificial scarcity)

Израз који описује увођење реткости чак и у случајевима када технологија може да обезбеди обиље неког добра или услуге. Пример је увођење патента, којим се ограничава бесплатно коришћење добра кога има у изобиљу (неки нови технолошки поступак, итд), као и увођење ауторских права на софтвере, чији је трошак „дивљег“ умножавања иначе скоро раван нули. Серијски бројеви, лиценце, и заштита интелектуалне својине креирају „вештачку реткост“ и одржавају цену производа а тиме и мотивацију власника ауторских права да настави да се бави својим послом.

ВОДЕЋИ ИНДИКАТОРИ (Leading Indicators)

Показатељи који се сматрају предводницом промена у **привредним циклусима**, на пример набавке репроматеријала, итд.

ВРУЋИ НОВАЦ (Hot Money)

Новац који се држи у некој валути у циљу стицања неког екстра-прихода. Овај израз често се користи да опише финансијске шпекулаторе који селе свој новац ка максималној

заради и који први напуштају земљу у случају да се појави опасност од кризе девизног курса. Често је они сами и изазову.

ВРХ ЦИКЛУСА (Peak)

Највиша тачка у **циклусу**, врх привредне активности.

Г

Г7

Група од седам водећих индустријских земаља; САД, Немачка, Јапан, Француска, Велика Британија, Канада, Италија.

Г8

Г7 плус Русија.

Г10

Г7 плус Белгија, Холандија и Шведска, чине групу земаља које имају активну улогу у ММФ. Понекад се овој групи придружује и Швајцарска.

13

Економски речник за новинаре

Д

ДЕВАЛВАЦИЈА (Devaluation)

Пад вредности валуте који настаје након формалне најаве монетарних власти.

ДЕВИЗНЕ РЕЗЕРВЕ (Foreign Currency Reserve)

Страна валута коју **централна банка** држи, а у случају фиксног или прљаво флексибилног курса и користи ради интервенција на девизном тржишту.

ДЕВИЗНИ КУРС (Exchange Rate)

Цена домаће валуте изражена у јединицама стране валуте.

ДЕЗИНФЛАЦИЈА (Disinflation)

Успоравање стопе инфлације.

ДЕПОЗИТИ ПО ВИЂЕЊУ (Demand Deposits)

Када банчин депонент испише чек, банка мора да исплати тај износ новца. На тај начин власник овог депозита подиже новац а да не

обавештава банку о томе. Пошто се не зна тренутак повлачења новца, банка на овакав рачун по правилу не плаћа камату.

ДЕПРЕСИЈАЦИЈА (Depreciation)

Пад вредности једне валуте услед дејства тржишних сила, без утицаја званичних органа. Означава пад вредности домаће валуте, односно смањење количине страног новца која се може купити за јединицу домаћег новца. Види **ап्रेसијација**, **девалвација**, **ревалвација**.

ДЕФИЦИТИ (Deficits)

Види **фискални** и **спољнотрговински** дефицит.

ДЕФЛАТОР (Deflator)

Индекс цена који мери промене свих цена у једној земљи.

ДИВИДЕНДЕ (Dividends)

Део профита фирме који се расподељује акционарима.

ДИСКРЕЦИОНА ФИСКАЛНА ПОЛИТИКА (Discretionary Fiscal Policy)

Промене фискалне политике у циљу раста или пада агрегатне тражње. Примењује се као реакција на неко нежељено стање у привреди. Види **активна фискална политика**.

ДОБРО (Good)

Може бити било шта за чиме постоји тражња. Добра могу бити материјална и нематеријална.

ДОБРОВОЉНЕ ИЗВОЗНЕ РЕ-СТРИКЦИЈЕ (Voluntary export restraint – VER)

Договор према коме земља добровољно ограничава извоз у неку другу земљу најчешће под утицајем претњи да ће друга земља увести квоте.

ДОЗНАКЕ (Remittances)

Новчани трансфери које страни радници из развијених земаља шаљу у своју земљу. Процена светске банке је да страни радници шаљу у своје земље двоструко већи износ новца него што у те земље пристигне у виду званичне међународне

помоћи. Дознаке у Србији износе исто колико и робни извоз – око 4.5 милијарде долара.

ДОКОЛИЦА (Leisure)

Свака активист која се не ради за новац. Време се може поделити на радно време и на доколицу.

ДОХОДАК (Income)

Новчана примања која припадају факторима производње: зараде, профит, камата и рента су надокнаде за ангажовање рада, капитала, новца или земљишта. Доходак који остане након плаћања пореза назива се **расположивим дохотком**. За земље, види **национални доходак**.

ДРЖАВНА ТРАНСФЕРНА ПЛАЋАЊА (Transfer)

Издаци државе за које држава не добија нити робу нити противуслугу (пензије, дечији додаци, итд).

ДУГ/БДП (Debt-GDP ratio)

Вредност дуга изражена као проценат вредности бруто домаћег производа. **Мастришки критеријум** је да дуг не сме прећи 60 одсто вредности БДП.

Е

ЕВРОПСКИ МОНЕТАРНИ СИСТЕМ (European Monetary System)

Систем који је конструисан у циљу елиминације ризика девизног курса између земаља чланица ЕУ. Он дозвољава валутама да се крећу у оквиру дефинисаних распона, што је био део политике економске конвергенције у оквиру ЕУ.

ЕКОНОМИЈА (Economics)

Наука која проучава питања избора и доношења одлука у условима ограничених ресурса.

ЕКОНОМИКА ПОНУДЕ (Supply Side Policies)

Метода убрзања **привредног раста** која се заснива на подизању ефикасности тржишта. Увели су је Роналд Реган и Маргарет Тачер 80-тих година прошлог века. Њихова основна теза била је да ће раст **агрегатне тражње** у условима када тржиште не ради добро сигурно довести до **инфлације**, те да је потребно спровести смањење издатака за социјални програм, смањење опорезивања, дерегулацију и враћање социјалних програма са федералног на локални

ниво, приватизацију државних служби. Види: **реганономика**.

ЕКОНОМСКА СПЕЦИЈАЛИЗАЦИЈА (Economic Specialization)

Концентрација активности на неколико задатака или на производњу ограниченог броја производа.

ЕКСТЕРНИ ЕФЕКТИ (Externalities)

Друштвени трошак или корист који нису укључени у тржишну цену неког добра или услуге. Пример негативних екстерних ефеката је загађење. Образовање је пример позитивних екстерних ефеката, јер читаво друштво профитира ако је популација боље образована.

ЕЛАСТИЧНОСТ ТРАЖЊЕ (Elasticity of Demand)

Количник процентуалне промене тражене количине и процентуалне промене цена. Ако је већи од 1, тражња је еластична и мале промене цена изазивају још веће промене у тражњи. Ако је мањи од 1, ради се по праву о егзистенцијалним добрима где чак и значајнија поскупљења неће променити тражене количине тих добара (хлеб, лекови, итд).

ЕМБАРГО (Embargo)

Забрана трговине, снабдевања, итд. По правилу има политичку позадину.

ЕФИКАСНОСТ (Efficiency)

Распоређивање (алокација) **ресурса** на места на којима одбацују највећу релативну вредност.

3

ЗАКОН ТРАЖЊЕ (Law of Demand)

Људи ће куповати већу количину неког добра или услуге када њена релативна цена пада, а смањиће своју тражњу у периодима када релативна цена буде расла.

ЗАКОН ПОНУДЕ (Law of Supply)

Док релативне цене буду расле, понуда ће расти, а са падом релативних цена и понуда ће падати.

ЗАЛИХЕ (Inventory)

Резерве добара или ресурса које продавци или купци држе да би

смањили своје трошкове производње или трошкове продаје.

ЗАМКА ЛИКВИДНОСТИ (Liquidity trap)

У силазној фази привредне активности пад каматне стопе неће имати ефекта на људе који желе да се задуже ако влада уверење да ће каматне стопе и даље падати. Каматне стопе могу падати тако ниско да људи почну да преферирају да држе готовину него да улажу у **активу** која има веома низак принос. Кејнз је веровао да ће оваква ситуација довести до тога да у силазној фази циклуса једино треба примењивати мере фискалне политике.

ЗАМКА НЕЗАПОСЛЕНОСТИ (Unemployment trap)

Када незапослени који примају накнаду изгубе мотивацију да сами нађу посао јер би тако изгубили накнаду, а плата им ионако не би била много већа.

ЗЛАТНИ СТАНДАРД (Gold Standard)

Систем где земља држи резерве злата којима учвршћује вредност своје валуте. У том случају власницима

папирне валуте дозвољено је да изврше конверзију папирног новца у злато. Први светски рат увелико је разорио златне резерве, а златно важење враћено је 1925. године да би га сви 1931. године напустили заувек, пре свега услед Велике економске кризе и велике редукације међународних зајмова у злату. После II светског рата уведена је нека врста златног важења, али само за амерички долар, остале валуте фиксирале су своју вредност према долару и тако су *de facto* и оне учествовале у том систему. Златно важење долара престало је 1971. године.

ЗЛАТНО ПРАВИЛО (Golden Rule)

Током силазне фазе **привредног циклуса** држава сме да позајмљује само за инвестиције, али никако не за финансирање текућих расхода. Ово је здрав приступ управљању јавним финансијама, под условом да влада поштено забележи шта сматра инвестицијама. У сваком случају доћи ће до **истискивања** супериорних, приватних инвестиција. Види **уравнотежени буџет**.

И

ИЗОБИЉЕ (Abundance)

Појам који означава да појединци могу да га присвоје без икаквих трошкова. Ако неког добра има у изобиљу, оно је бесплатно. **Економика изобиља** (*abundance economics*) бави се проучавањем ситуација где у једној привреди има више него дозвољено **ресурса** за свакога (када их, дакле, има у изобиљу). Ово је крајње хипотетички случај који се назива „**економија без реткости**“. **Класична економија** овим појмом не оперише јер се у основи у економији ради о расподели ретких ресурса. Ако се оваква ситуација ипак појави, примењује се случај тзв „**вештачке реткости**“.

ИНВЕСТИЦИЈЕ (Investment Expenditures)

Новчани издаци на капитална добра (фабрике, зграде, машине, опрема, залихе и станови) која се користе за производњу нових добара или услуга.

ИНВЕСТИЦИОНИ МИУЛТИПЛИКАТОР (Investment multiplier)

То је број који показује колико ће се променити БДП када **инвестиције** порасту за једну јединицу.

ИНДЕКС БЕДЕ (Misery Index, MI).

То је збирни индекс где сабирамо стопу **незапослености** и стопу **инфлације**. Када овај индекс расте, ситуација се погоршава. Потиче из доба Кенедијеве администрације, од Џорџа Окуна. Касније су га проширивали каматном стопом и неким другим индексима али се најчешће још увек користи у изворном облику.

ИНДЕКС ЦЕНА НА МАЛО (Consumer Price Index CPI)

Мера промене малопродајних цена корпе потрошачких добара у односу на претходни период.

ИНДЕКСАЦИЈА (Indexation)

Измена уговора тако што се новчани износи коригују стопом инфлације, која се мери неким договореним индексом, као што је индекс цена на мало.

ИНДУСТРИЈА

Индустријска производња је веома изгубила на значају у структури **брutto домаћег производа**. Од неких 40% из 1900. године до краја прошлог века она се рецимо у САД смањила на 20% БДП. Више од две трећине БДП и скоро четири петине за послених сада су у сектору услуга. У исто време, индустрија се сели у мање развијене земље. У Србији индустрија чини 20% БДП, пољоприведа чини око 15% БДП док остатак потиче из терцијарног сектора (државни сектор и услуге).

Многи сматрају да је индустријска производња важнија од развијања услуга на Интернету или од шишања косе, на пример. Ово је вероватно носталгија за прошлошћу када су „прави људи“ управо тамо радили, као што су до пре 150 година „прави људи“ обрађивали земљу.

ИНОВАЦИОНА ПРЕДНОСТ (First Mover Advantage)

Бити први који осваја тржиште или који уводи велику иновацију може бити огромна предност, не само зато што се прескачу **баријере уласку** већ и зато што потенцијални ривали могу бити обесхрабрани висином улагања за успешан улазак на тржиште. Међутим, понекад се оваква предност може изјаловити ако се у

току рада јаве грешке које наследници неће морати да понављају. Види **староседелачка предност**.

ИНТЕРВЕНЦИЈЕ ЦЕНТРАЛНЕ БАНКЕ (Central Bank Intervention)

Активан утицај на девизни курс није фиксан. До интервенција долази када **централна банка** купује сопствену валуту тако што продаје девизе, а све то ради у циљу да појача вредност свог новца. Да би ослабила домаћу **валуту**, централна банка је продаје, дакле увећава **понуду новца** тако што купује чврсту валуту.

ИНФЛАЦИЈА (Inflation)

Континуирани раст општег нивоа цена, повезан са падом куповне моћи новца. Обично се односи на **малопродајне цене**, али се може изражавати и за великопродајне цене, плате, активу, итд. Обично се изражава као годишња стопа раста или као индексни број.

Да би се инфлација држала под контролом треба знати шта је изазива (Види **инфлација тражње, трешковна инфлација**). Економисти имају много теорија али немају недвосмислене закључке нити рецепте. **Милтон Фридман** једном је рекао да је инфлација „свуда и увек само монетарни феномен“, то јест

да може да се јави само ако **стопа штампања новца** прекорачи стопу привредног раста. Стога **монетаристи** сматрају да раст новчане понуде мора да се држи под строгим контролом. Међутим, испоставило се да је врло тешко установити чврсту везу између **монетаристичке мере** понуде новца и стопе инфлације. **Кејнзијанци** сматрају да инфлација не мора да буде само монетарни феномен и да је може изазвати и **фискална политика**, фактори на страни **агрегатне понуде**, итд.

ИНФЛАЦИЈА ТРАЖЊЕ (Demand-Pull Inflation)

Ситуација када раст **агрегатне тражње** не изазове раст **агрегатне понуде**, те као резултат долази до раста општег нивоа цена (инфлације).

ИСТИСКИВАЊЕ (Crowding Out)

Појава да дефицитно финансирање буџета изазива пад приватних инвестиција услед раста каматне стопе, када фирме и домаћинства услед немогућности да се задужују по ниским каматним стопама смањују своја улагања као и своје планове потрошње. Види: **привлачење** (crowding in).

Ј

ЈАВНА ДОБРА (Public goods)

Добра и услуге која се људима не могу одузети чак и ако за њих не плаћају (светионик је типичан пример јавног добра). Пошто се коришћење не наплаћује, једино држава има интереса да производи јавна добра и ставља их на располагање својим грађанима. Види **приватно добро, слободно добро, ретко добро**. Види такође **проблем слепог путника**.

ЈАВНИ ДУГ (Public debt)

Акумулиране позајмице савезној или републичкој влади такође познате као национални дуг.

ЈАВНИ ИЗБОР (Public Choice)

Теоријска дисциплина о томе како влада доноси економске и политичке одлуке.

ЈАВНА ПОТРОШЊА (Public Spending)

Потрошња државних и локалних власти или институција које финансира влада. Види **фискална политика, златно правило, буџет**.

ЈАВНА ШТЕДЊА (Public Saving)

Износ за који прикупљени државни приходи (порези) надмашују јавну (државну) потрошњу.

ЈАЗ (Gap)

Када производња у земљи (реални **БДП**) заостаје за својим дугорочним потенцијалним износом.

К

КАМАТА (Interest)

Годишња зарада које се привредни субјект одриче када инвестира у неки посао или у куповину неке акције. Ту камату називамо трошковима капитала. Зарада која се остварује у ризичним пословима мора стога покрити трошкове капитала и поврх тога и зараду која ће инвеститоре привући да улажу.

КАМАТНИ ПАРИТЕТ (Interest parity)

Каматни паритет једне валуте покривен је онда када разлика у каматним стопама на девизном тржишту буде компензована премијом у

истом износу. На пример, ако је каматна стопа у Јапану 3% а у САД 6%, каматни паритет ће се обезбедити када се на девизни курс јена према долару дода премија од 3 одсто.

КАПИТАЛ (Capital)

Постојећи фонд производних ресурса, машина, зграда, фабрика, трајних потрошних добара и залиха. Види **инвестиције**.

КАПИТАЛНИ БИЛАНС (Capital account)

Платнобилансни рачун на коме се бележе приходи и расходи који настају приликом задуживања и приликом отплате главнице дуга. Отплата камате и друге текуће трансакције бележе се у **текућем рачуну платног биланса**.

КАПИТАЛНА ИНТЕНЗИВНОСТ (Capital-intensive technique)

Производне технике које користе велику количину капитала и малу количину рада.

КВОТА (Quota)

Квантитативно увозно ограничење.

КЕЈНЗ, ЏОН МАЈНАРД (Keynes, John Maynard (1883-1946)).

Енглески економиста, државник и математичар, његова књига Општа теорија запослености, камате и новца из 1936. године била је увод у коришћење контрацикличних мера економске политике. Препорука је била да у тешким привредним временима треба повећавати јавну потрошњу и смањивати порезе. Уп. кејнзијанци, монетаристи.

КЕЈНЗИЈАНСКА ШКОЛА (Keynesian)

Грана економије заснована (често веома посредно) на идеји **Џона Мајнарда Кејнза** да држава може да исправи неке **несавршености тржишта**. Била је доминантна скоро 30 година након II светског рата, нарочито 1960-тих година када је **фискална политика** постала главни инструмент у борби против **рецесије** и **привредних циклуса**. Током 70-тих је веома често била окривљена за раст **инфлације**. Кејнзијанске политике постепено су уступиле место **монетаризму** коме се својевремено Кејнз жестоко супротстављао. Упркос томе, идеја да **јавна потрошња** и опорезивање имају кључну улогу у управљању тражњом у циљу достизања **пуне запослености** остала је

основна идеја при креирању макро-економске политике у многим земљама. У последње време кејнзијанска школа постаје више про-тржишна и почиње да дели уверење да у већини случајева тржишта добро раде, али некада преспоро реагују на промене у окружењу. Види **неокејнзијанци, нови кејнзијанци и посткејнзијанци**. Супротно становиште заговарају **монетаристи**.

КЕЈНЗИЈАНЦИ (Keynesians)

Правац у економији којим се заговара активна улога државе у економији, пре свега кроз промену нивоа јавне потрошње и опорезивања. Кејнзијанску школу започео је Алвин Хансен средином 40-тих година прошлог века. Данас кејнзијанске идеје настављају **неокејнзијанци, нови кејнзијанци и посткејнзијанци**. Супротно становиште заговарају **монетаристи**.

КЛАСИЧНА ЕКОНОМСКА ТЕОРИЈА (Classical Theory)

Доминантна економска теорија од 18. па све до 20. века када је еволуирала у **неокласичну теорију**. Класични економисти, где се убрајају Адам Смит, Давид Рикардо и Џон Стјуард Мил, веровали су да ће афирмацијом сопственог интереса људи обезбедити највеће економске

користи за цело друштво кроз деловање механизма тржишта (невидљива рука). Они су такође веровали да је привреда увек у **равнотежи** или да се ка њој креће.

Двадесетих и тридесетих година 20. века **Џон Мајнارد Кејнз** напао је неке од кључних поставки класичне и неокласичне економије, а посебно поставку о аутоматском прилагођавању привреде и повратку у тачку пуне запослености.

КЛАСИЧНА МАКРОЕКОНОМИЈА (Classical macroeconomics)

Макроекономска анализа заснована на ставу да привреда увек спонтано тежи стању пуне запослености.

КОМПАРАТИВНЕ ПРЕДНОСТИ (Comparative Advantage)

Ово је концепт релативних предности, којим се објашњава да трговина може бити од користи у случају да земља све своје производе производи скупље од осталих земаља. Оно што је важно јесте релативна продуктивност, без обзира на апсолутну. Земља треба да се специјализује у сектору у коме је релативно продуктивнија и имаће апсолутну корист од размене. Види такође концепт **апсолутних предности и нову теорију размене**.

ДА БУДЕ ТАЧНО А ДА НИЈЕ ТРИВИЈАЛНО?

Нобеловац Пол Самјуелсон једном је изазван на „двобој“, да каже математичару Станиславу Уламу има ли у друштвеним наукама барем једне пропозиције која је тачна, а да није банално јасна (тривијална).

Какав је био Самјуелсонов одговор? Има, рекао је. То су компаративне предности.

„Да је то логички тачно, то математичару и не треба објашњавати. А да није банално јасно (тривијално), доказале су хиљаде важних и паметних људи који ову теорију нити су разумели нити су у њу поверовали након што им је она детаљно објашњена...”

КОНКУРЕНЦИЈА (Competition)

Ривалитет између појединаца и привредних субјеката у циљу стицања новца или положаја на тржишту.

КОПЕНХАШКИ КРИТЕРИЈУМИ (Copenhagen criteria)

Критеријуми за пријем нових земаља у Европску унију. Земља – кандидат мора да изгради институције демократске државе и владавине права, тржишну привреду и да је у стању да прихвати обавезе и опште

принципе функционисања заједнице. Ови критеријуми постављени су у Савету Европе јуна 1993. године у Копенхагену.

КРЕДИТ (Credit)

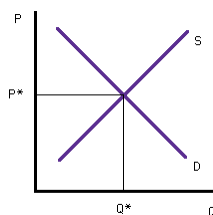
Договор о позајмљивању новца до одређеног лимита под одговарајућим условима.

КРИВА ПОНУДЕ (Supply Curve)

Графички представљена линија која приказује како ће се мењати понуда када се мења цена робе.

КРИВА ТРАЖЊЕ (Demand Curve)

Графички представљена линија која приказује како ће се мењати тражња када се мења цена робе.

Л

ЛАФЕРОВА КРИВА (Laffer curve)

Линија која показује у којој тачки ће раст пореза довести само до смањења активности у опорезивим делатностима. Велики раст пореза повећаће сиву економију и неће напунити буџет.

ЛЕСЕ-ФЕР (Laissez faire)

Потиче од француског израза „оставити на миру“, овим изразом се означава став да држава не би требало нимало да се меша у привредни живот јер приватно власништво, тржишно одлучивање и слободна трговина тек када су неспутани максимално повећавају производњу и животни стандард. Овај приступ био је нарочито популаран до Велике економске кризе из 1929-1933. године.

ЛИБЕРТАРИЈАНИЗАМ (Libertarianism)

Либертаријанизам је правац у политичкој филозофији којим се заговара да појединци треба да буду потпуно слободни у располагању својом својином и својим личним животом све док та слобода не угро-

жава исту ту слободу неког другог човека. Следи да сви односи између људи морају бити добровољни и засновани на консензусу.

Економски либертаријанизам је правац политичке мисли који наглашава право управљања сопственим привредним активностима без уплићања државе. У слободној тржишној привреди појединци формирају институције приватне својине, слободног уговарања и слободног формирања цена. Заговорници економског либертаријанизма тврде да ће овакав систем бити супериоран у односу на све друге привредне система. На међународном плану либертаријанци заговарају слободну међународну трговину.

ЛИКВИДНОСТ (Liquidity)

Лакоћа којом се нека **актива** може уновчити. Готовина је савршено ликвидна. Ликвидност других облика активе обично је мања; колико мања, може се мерити лакоћом којом би се претворила у новац.

ЛОРЕНЦОВА КРИВА (Lorenz Curve)

Графикон који показује меру неједнакости у расподели дохотка у једној земљи.

М

М1

Укупна количина домаћег новца у оптицају плус депозити по виђењу.

М2

М1 плус штедња у финансијским институцијама и мали улози на тржишту новца.

МАКРОЕКОНОМИЈА (Macroeconomics)

Анализа агрегатних привредних кретања и студија производње, запослености, инфлације, фискалних и платнобилансних дефицита.

То је анализа агрегатних феномена – **привредог раста, инфлације, незапослености и дефицита**. Насупрот **микроекономији**, анализи нашања појединачних тржишта, радника, домаћинстава и фирми. Мада се економисти, по правилу, деле на макро и микроекономисте, макроекономски феномени производ су микроекономских активности у једној земљи.

МАКРОЕКОНОМСКА ПОЛИТИКА (Macroeconomic policy)

Активности влада и централне банке усмерене ка одржању **привредног раста**, уз ниску **инфлацију** и **незапосленост**. Главни инструменти су **каматне стопе** и **понуда новца**, познатији као инструменти **монетарне политике**, као и промене пореске политике и јавне потрошње, познате као инструменти **фискалне политике**. Чињеница да има фаза када и незапосленост и инфлација бележе оштар раст, да се раст често успорава може бити резултат лоше вођене макроекономске политике. Међутим, пошто су **привредни циклуси** незаобилазна појава, чињеница је да се ни са најбољом макроекономском политиком не могу избећи све турбуленције у привредном животу.

МАЛТУЗИЈАНСКА ЗАМКА (Malthusian Trap)

Животни минимум на који се људи морају спустити захваљујући расту становништва по геометријској и расту ресурса и извора хране по аритметичкој прогресији.

МАРГИНАЛНИ (Marginal)

Маргинални приход представља додатни приход који настаје продајом

додатне јединице робе. Маргинална корисност је мера додатне корисности коју ће особа добити од коришћења додатне јединице производа. Маргинални производ рада је додатна количина финалног производа коју би фирма добила запошљавањем једног новог радника. Маргинална склоност потрошњи мери колико ће домаћинство повећати своју потрошњу када се доходак увећа за 1 евро, итд. Маргинална пореска стопа мери колико расте пореско оптерећење када зарада порасте за 1 евро.

Маргинални трошак може се веома много разликовати од просечних трошкова, чији износ добијамо једноставним дељењем укупних трошкова обимом производње. Веома важан налаз у **микроекономији** гласи да маргиналне промене могу имати огроман утицај на привредни живот.

МАСТРИШКИ КРИТЕРИЈУМИ (Maastricht criteria)

1. **Инфлација**: не сме бити за више од 1,5 процентних поена већа од просека три најуспешније земље чланице ЕУ (по овом критеријуму).
2. **Јавне финансије**: **годишњи јавни дефицит** не сме прећи 3% бруто домаћег производа на крају фискалне године. Одступање се дозвољава само у изузетним

случајевима. **Јавни дуг**: удео дуга у БДП не сме прећи 60% на крају фискалне године. Чак и ако се овај таргет не може достићи, овај однос се мора смањивати и мора се приближавати задатом таргету задовољавајућим темпом.

3. **Девизни курс**: Земље кандидати морају се укључити у механизам девизног курса (ERM II) у року од најмање две узастопне године и у том периоду не смеју вршити девалвације.
4. **Дугорочна каматна стопа**: Номинална дугорочна каматна стопа не сме бити за више од 2 процентна поена већа него у три најуспешније земље ЕУ (по овом критеријуму).

Циљ ових критеријума јесте да обезбеде ценовну стабилност у оквиру Еврозоне чак и у случају да ЕУ прими и све кандидате у пуноправно чланство.

МАРШАЛ, АЛФРЕД (Marshall, Alfred)

Британски економиста (1842–1924), развио неке од најважнијих **микроекономских** концепата. У свом најпознатијем раду ПРИНЦИПИ ЕКОНОМИЈЕ он је засновао **неокласичну анализу** где је објаснио да количину производа и његову цену **симултано одређују понуда и тражња**, а да су за доношење одлука најважнији

маргинални трошкови и маргинална корист. Он је први објаснио механизам пада тражње при расту цена и следствени **опадајући нагиб криве тражње**. Он је такође први увео концепт **ценовне еластичности тражње** и концепт **потрошачевог вишка**.

У целини, правило при доношењу одлука је следеће: нека активност се исплати ако маргинална корисност од ње премашује постојеће маргиналне трошкове.

МАРШАЛОВ ПЛАН (Marshall Plan)

Вероватно најуспешнији програм међународне помоћи. Назван према генералу Џорџу Маршалу, државном секретару САД који је предложио да се ратом разореним европским земљама шаље помоћ. Американци су оставили Европљанима да сами распореде помоћ на места где су сами сматрали да је најпотребније. Сада се сваки предлог да међународна заједница помогне ратом разорена подручја назива „нови Маршалов план“.

МЕДИЈАНА (Median)

види **Просек**.

МЕРКАНТИЛИЗАМ (Mercantilism)

Преовлађујуће мишљење економиста у 17. веку које последњих година полако поново добија на значају. Меркантилисти су се бојали да ће **новац** постати сувише оскудан, што би деловало **рецесионо** на **привредни раст** и **запосленост**. Њихово решење био је јефтине **новац** (ниске **каматне стопе**). Но **класична школа** економске мисли се овоме супротставила тврдњом да ће обиље новца изазвати **инфлацију**.

Изворни меркантилисти, попут Џона Лоа (John Law), шкотски финансијер (и осуђени убица), веровали су да се привредни просперитет и политичка моћ земље базирају на растућим залихама драгоцених метала. Да би их земља трајно увећавала, треба забранити **слободну трговину** и увести протекционистичке политике које ће минимизирати увоз, а максимизирати извоз, и тако направити спољнотрговински суфицит који ће бити у злату.

Меркантилисте је оспорио већ Адам Смит који је први показао да богатство земље не потиче из обиља залиха злата већ из обиља производних **ресурса** (земља, рад, капитал итд) и да зависи од тога колико ће се они ефикасно користити. Слободна трговина повећава **ефикасност** тако што ће се специјализовати у активностима где буде имала **компаративну предност**.

МЕШОВИТА ПРИВРЕДА (Mixed economy)

Тржишна привреда у којој паралелно функционишу државне и приватне фирме. Удео једних и других може значајно да варира. Од почетка 80-тих година прошлог века смањује се значај јавног сектора, а национализација уступа пред таласом приватизације.

МИКРОЕКОНОМИЈА (Microeconomics)

Микроекономија се бави проучавањем функционисања појединачних делова једне привреде. За разлику од **макроекономије**, која проучава функционисање привреде и феномене као што су **раст**, **инфлација**, **незапосленост** и дефицити, микроекономија проучава механизме и принципе којима се руководе домаћинства када доносе одлуке о потрошњи и о штедњи, односно којима се руководе фирме када одлучују о ценама и свом обиму производње, као и питањима типа да ли приватизација поправља **ефикасност**, да ли је неко тржиште у довољној мери **конкурентно**, како функционише тржиште **рада**, итд.

МИНИМАЛНА НАДНИЦА (Minimum wage)

Минимална сума новца коју фирме исплаћују својим радницима. У највећем броју развијених земаља постоји минимална надница, мада су неке врсте радника из тога изузете, као што су приправници и запослени на одређено време. Економисти доказују да минимална надница води расту **незапослености** на виши ниво него што би био да минималне наднице нема. Основни аргумент политичара је да је могуће да би без овако дефинисане минималне наднице, стварна надница под утицајем понуде и тражње могла пасти тако ниско да би било неморално да људи раде за њу. Стога ће минимална надница морати да буде већа од тржишне, у ком случају ће тражња за радом пасти. Колико ће пасти, пре свега зависи од тога колико ће високо минимална надница бити постављена.

МИРОВАЊЕ (Grace Period)

Период мировања кредита или *grace* период је време од момента пуштања кредита до момента почетка плаћања обавеза по кредиту, уз могућност различитих комбинација мировања обавеза плаћања по камати, главници или и једном и другом. Дужина периода мировања зависи од политике банке али и од намене

кредита (нпр. да ли се купује опрема која се одмах може ставити у функцију и која може одмах да почне да одбацује зараду, или не).

ММФ (IMF)

Међународни монетарни фонд, основан 1944. године у циљу обезбеђења краткорочне и средњорочне међународне ликвидности као и у циљу забране неконтролисаних девалвација које би имале рецесионо дејство на трговинске партнере. Земље које имају платнобилансне тешкоће добијају повољне зајмове од ММФ-а.

МОБИЛНОСТ (Mobility)

Што власнику буде лакше да своје **факторе производње** пресели на локацију где се постиже већа ефикасност, бржи ће бити привредни раст. Осим земљишта, остали фактори производње су мање или више мобилни.

Али, с друге стране, сама могућност да се фактори производње изненадно негде преселе може да створи велике економске проблеме. На пример, послодавац ће три пута размислити да ли да шаље раднике на усавршавање, ако се боји да ће га радник лако напустити. Слично томе, постаје опасно

увођење иновација а управљање ризиком постаје важан део њиховог пословног одлучивања.

МОДУС (Mode)

Види: **просек**

МОДЕЛИРАЊЕ (Modelling)

Економисти користе низ веома поједностављујућих претпоставки о функционисању привреде и на основу тих налаза утврђују различите сценарије који се у привреди могу догодити. **Милтон Фридман** је тврдио да економске моделе не треба оцењивати према томе колико су им претпоставке валидне, већ на основу тачности њихових пројекција. Неки шампион у игрању билијара не мора да познаје законе физике, али он игра као да их зна! Стога се његово понашање може прецизно предвидети моделом који претпоставља да он законе физике заиста и познаје. Исто тако, понашање људи који доносе привредне одлуке сасвим се добро може моделирати уз претпоставку максимизације профита, иако сами учесници не морају бити ни свесни тог свог циља.

МОДЕРНА ТЕОРИЈА ПОРТФОЛИЈА (Modern Portfolio Theory)

Једна од најважнијих и најутицајнијих економских теорија о финансирању и **инвестицијама**. Заснива се на једноставној идеји да диверсификација **активе** може донети исти приход уз мањи ризик, баш као што ни сва јаја не треба стављати у исту корпу. Ова теорија има четири основне премисе.

- Инвеститори имају **аверзију према ризику**.
- Тржиште **хартија од вредности** је ефикасно.
- Ризик треба анализирати у оквиру укупног портфолија, а не у оквиру појединачне активе.
- За сваки ниво ризика постоји оптимални портфолио који одбацује највећи очекивани принос.

Све ово данас изгледа прилично очигледно, осим можда претпоставка о ефикасности тржишта хартија од вредности. Али када је то почетком педесетих година прошлог века објавио Harry Markowitz, који је касније добио Нобелову награду за ову теорију, није тако изгледало. По речима г. Markowitzа, када је Милтон Фридман чуо за ову теорију, рекао је да то нема везе са економијом. (Погледајте на сајту Economistа ARBITRAGE PRICING THEORY, CAPITAL ASSET PRICING MODEL and BLACK-SCHOLES.)

МОНЕТАРИЗАМ (Monetarism)

Уколико се контролише **понуда новца** све друге величине у привреди саме ће се довести у ред. То је школа економске мисли која се развила као одговор на **кејнзијанску школу** (настављајући се на раније полемике **меркантилиста** и **класичне школе**). Монетаризам се заснива на уверењу да **инфлација** има корене у прекомерном штампању **новца**. Блиско је везана за Милтона Фридмана који је тврдио, на основу квантитативне теорије новца, да би држава требало да стабилизује понуду новца и да је помало повећава сваке године тако да дозволи да привреда сама иницира раст. У том случају тржишне силе би саме ефикасно решиле проблеме **инфлације**, **незапослености** и **рецесије**. Монетаризам је доживео врхунац 80-тих година прошлог века, када су економисти, владе и инвеститори бурно реаговали на сваку промену у штампању новца.

Многе **централне банке** су поставиле формалне таргете за раст **понуде новца**. Од тада, теза да ће бржи раст новчане масе аутоматски изазвати инфлацију изашла је из моде. Понуда новца је користан таргет (циљ) монетарне политике само ако је релација између **новца** и номиналног **БДП** стабилна и предвидива. Начин на који понуда новца утиче на цене и производњу зависи од

брзине оптицаја, а проблем је што се она може изненада променити. Током 80-тих година прошлог века показало се да веза између понуде новца и инфлације није баш тако јасна како су монетаристи говорили а многе централне банке су престале да користе монетарне таргете. Уместо тога, почеле су да користе експлицитно **таргетирање инфлације**.

МОНЕТАРНА НЕУТРАЛНОСТ (Monetary Neutrality)

Промене у **понуди новца** немају никакав утицај на реалне варијабле попут **производње**, реалне каматне стопе и **незапослености**. Ако **централна банка** удвостручи понуду новца, удвостручиће се и ниво цена, а вредност новца у новчанику ће се преполовити. Ову теорију, која представља основу **класичне економије**, први пут је презентирао Дејвид Хјум у 18. веку. Он је објаснио класичну дихотомију – да економске варијабле имају два аспекта – реални и номинални, те да промене номиналних варијабли не морају нужно да утичу на реалне варијабле. Данас веома мали број економиста мисли да је новац потпуно неутралан, барем то није случај у кратком року. Инфлација утиче на реалне варијабле јер, на пример **цене** могу бити ригидне или може доћи до **новчане илузије**.

МОНЕТАРНА ПОЛИТИКА (Monetary Policy)

То су активности **централне банке** у циљу контроле **новчане понуде** и управљања **агрегатном тражњом**. Монетарна политика укључује **операције на отвореном тржишту**, политику обавезних резерви и промену краткорочне каматне стопе. То је једна од две главне алатке **макроекономске политике**, друга је **фискална политика**. (Види **монетаризам**).

МОНОПОЛИСТИЧКА КОНКУРЕНЦИЈА (Monopolistic Competition)

Нешто између **савршене конкуренције** и **монопола**, такође познато по имену несавршена конкуренција. Савршено конкурентна тржишта веома су ретка али и веома мали број фирми има чист монопол, чешћи је **олигопол**. Цене су више а производња мања него у случају савршене конкуренције.

МОНОПОЛ (Monopoly)

Тржиште на коме постоји само један продавац, где не постоји блиски супститут и где је другим понуђачима онемогућен улаз. Тада фирма која има **тржишну моћ** одређује цену и количину производа. У условима

савршене конкуренције ниједна фирма не може да утиче на цену, већ само може да прилагоди своју производњу датим тржишним ценама. По правилу, монополиста ће оборити понуду и повисити цену.

У пракси нема апсолутних монопола и њихова тржишна моћ да смањују понуду бива ограничена могућношћу да им неки конкурент угрози положај (види **монополска конкуренција**). **Антимонополска политика** може да смањи тржишну моћ монопола тако што ће да подстиче конкуренцију, или ако је реч о **природном монополу**, да уведе регулаторна тела. Надаље, чак и сама могућност да се спроведе озбиљна мера антимонополске политике утицаће на саморегулацију монопола, а све у циљу избегавања трошкова и последица које би антимонополска истрага могла изазвати.

МОНОПСОН (Monopsony)

Тржиште на коме доминира један једини купац. Монопсониста има **тржишну моћ** да утврди цену по којој ће набављати (робу, радну снагу, итд).

МОРАЛНИ ХАЗАРД (Moral Hazard)

Један од два облика **несавршености тржишта** често везаних за постојање институције осигурања Други је тзв. **негативна селекција**. Морални хазард значи да људи који имају осигурање ризикују више него што би то чинили иначе јер знају да су заштићени, те се може десити да осигуравајућа компанија мора да исплати више новца него што је добила од премија.

МУЛТИПЛИКАТОР (Multiplier)

Број који показује колико пута ће се почетни ниво инвестиција поново потрошити да би на крају утицај на доходак био вишеструк. То је Кејнзов концепт којим је показао да ће раст инвестиција, јавне потрошње или извоза имати изнадпропорционални утицај на доходак. Висина мултипликатора зависиће од тзв. пукотина (leakages), односно од тога колико се новца издваја из дохотка за штедњу – што је већа штедња, укупни ефекат инвестиције на доходак биће мањи.

Уколико влада, рецимо, „олабави“ фискалну политику и уложи милијарду евра у образовање, то ће имати тренутни утицај на плате људи који раде у образовању или раде као

снабдевачи ове гране. Сви ови људи потрошиће део овако зарађеног (екстра) новца. Онда ће и људи код којих су они повећали куповине и сами имати више новца и сами ће повећати куповине, итд.

У теорији овај процес би могао трајати бесконачно, у ком случају би мултипликатор био бесконачно велики. У пракси, ипак, већина људи ће један део својих екстра зарада ипак ставити на штедњу, и тај новац ће бити она „пукотина“ о којој је било речи. Уколико се троши само половина екстра дохотка, онда ће маргинална склоност штедњи бити $1/2=0,5$ а мултипликатор ћемо израчунати помоћу следеће формуле.

мултипликатор = $1 / (1 - \text{маргинална склоност потрошњи})$

Онда ће вредност мултипликатора бити 2, а то значи да ће јединица јавне потрошње удвостручити доходак.

Н

НАЈПОВЛАШЋЕНИЈА НАЦИЈА (Most Favoured Nation)

Једнак третман у међународној размени. Ако земља А гарантује земљи Б да ће јој дати третман најповла-

шћеније нације, то значи да ће она на производе из земље Б стављати царину која неће бити виша (али ни нижа) него што се примењује на увоз из било које земље.

Ова клаузула најповлашћеније нације један је од најважнијих темеља међународне трговине. **Светска трговинска организација (СТО)** захтева да земље чланице међусобно у царинском поступку и примени своје регулативе примене третман најповлашћеније нације на сваки сличан производ из свих осталих земаља чланица. Пре формирања **ГАТТ** и **СТО**, ова клаузула се билатерално уговарала, што је омогућило да се свет приближи систему слободне трговине.

НАРОДНА БАНКА (Central Bank)

Банка свих банака, одговорна за спровођење монетарне политике једне земље. Централна банка штампа домаћу валуту, дефинише режим и политику девизног курса, а у многим земљама врши банкарску супервизију.

НЕВОЉНА НЕЗАПОСЛЕНОСТ (Involuntary Unemployment)

Потенцијални радници који не могу да нађу посао, а спремни су да раде за важећу надницу.

НЕГАТИВНА СЕЛЕКЦИЈА (Adverse Selection)

Када се склапа посао са људима које би било најбоље избегавати. Ово је једна од две главне врсте **несавршености тржишта**. Друга је **морални хазард**. Штетан избор настаје када постоје асиметричне информације између продавца полиса осигурања и купаца. Понекада, у ствари, осигурање и не би доносило профит када би купци осигурања били боље информисани о ризику који може настати у току трајања полисе.

НЕЕЛАСТИЧНА ТРАЖЊА (Inelastic Demand)

Она тражња где се тражене количине неког добра мање мењају од промена цена (лекови, хлеб, итд).

НЕЗАПОСЛЕНОСТ (Unemployment)

Број људи у радном добу који нема посао. Обично се израчуна као проценат понуде радне снаге (стопа незапослености = број незапослених / (број запослених + број незапослених)). Овај проценат веома варира за време **привредних циклуса** и то је **циклична незапосленост**. Она се рачуна као незапосленост изнад **фрикционалне,**

структурне и **сезонске** незапослености. Незапосленост се такође може сматрати вољном и **невољном**.

НЕОКЛАСИЧНА ЕКОНОМИЈА (Neoclassical economics)

Настала средином 19. века, везује се за имена Леона Валраса, Алфреда Маршала и Ирвинга Фишера. Ова школа афирмисала је учења **класичних економиста**, а увела је математичку анализу и дала већи значај **микроекономским** феноменима.

НЕО И НОВА КЕЈНЗИЈАНСКА ШКОЛА (Neo and New Keynesian school)

Три појма – неокласична синтеза, нео-кејнзијанизам и нови кејнзијанизам често изазивају забуну.

Неокласична синтеза је израз који је после II светског рата увео Нобеловац Пол Самјуелсон: идеја је била да влада и централна банка треба да обезбеде пуну запосленост на начин да неокласичне претпоставке у потпуности уваже.

Нео-кејнзијанизам су започели Нобеловци Џејмс Тобин и Франко Модиглиани и у великој мери су појачали микроекономске основе теорије.

Ова теорија често је веома одступала од **пост-кејнзијанске** анализе

Пола Дејвидсона и других, где је наглашавана улога неизвесности, нарочито у области приватних фиксних инвестиција.

Нови кејнзијанизам се везује за Грегори Менкјуа као одговор на Роберта Лукаса и његову **нову класичну школу**, коју критикују за неконзистентност у оквиру анализе „рационалних очекивања“. Нова класична школа, наиме, комбиновала је јединствену тачку опште равнотеже у тачки пуне запослености са рационалним очекивањима. Нови кејнзијанци кажу: тржишта не могу обезбедити да се понуда и тражња изједначе у тачки пуне запослености јер су цене ригидне и стога на кратки рок неће бити опште равнотеже у тачки пуне запослености.

Док је у неокласичној синтези преовлађивала нада да ће фискална и монетарна политика обезбедити пуну запосленост, **нова класична анализа** је претпостављала да ће се то догодити само од себе на кратак рок. Нова кејнзијанска школа тврди да ће се то догодити али тек на дуги рок, а акције владе и централне банке су потребне јер дуги рок може бити веома далеко.

НЕРАВНОТЕЖА (Disequilibrium)

Ситуација где се при датој цени **понуда** и **тражња** не изједначавају. Види: **равнотежа**.

НЕРАСПОДЕЉЕНИ ПРОФИТ (Retained Earnings)

Профит који фирме не исплаћују својим акционарима и који се обично реинвестира.

НЕСАВРШЕНОСТ ТРЖИШТА (Market failure)

Ситуација када тржиште не врши ефикасну алокацију ресурса. Економисти су утврдили четири врсте или узрока за њихов настанак.

- **Злоупотреба тржишне снаге**, настаје када велики купац или продавац може да утиче на цену производа (**монопол**, **монопсон** или **олигопол**).
- **Екстерни ефекти** – када тржиште не може да вреднује утицај једне привредне активности на остатак земље. На пример, тржиште не може добро да вреднује трошкове који, рецимо, могу настати ако нека фирма буде загађивала природну средину.
- **Јавна добра** као што је национална одбрана. Колика би била равнотежна понуда народне одбране када би се то питање оставило тржишту?
- Када постоје непотпуне или **асиметричне информације** или неизвесност. Злоупотреба тржишне моћи може се третирати **антимонополским**

законодавством или додатним отварањем тржишта за нове купце или нове продавце. Екстерни ефекти се могу смањивати опорезивањем или субвенционисањем, а понуда јавних добара може се побољшати тако што ће се средства за њихову производњу обезбедити додатним опорезивањем.

НОВА ЕКОНОМИЈА (New Economy)

Привредни сектори који се базирају на знању и људском капиталу. То је случај не само у информатици и телекомуникацијама, већ и у низу традиционалних сектора – од авионске индустрије и аутомобилизма све до пољопривреде (кроз генетски инжењеринг) итд.

НОВА КЛАСИЧНА МАКРОЕКОНОМИЈА (New Classical Macroeconomics)

Види **економика понуде, реганомика**.

НОВА ТЕОРИЈА РАЗМЕНЕ (New trade theory)

Иако многи економисти подржавају концепт слободне трговине, 70-тих година прошлог века многи од њих

су били веома изненађени великим разликама између онога што теорија предвиђа и онога што се заиста дешава. Решење ове загонетке назива се новом теоријом размене (спољне трговине).

Једна од мистерије била је та што су се најбрже развијале земље са сличним ресурсима, где се уопште није могла лако утврдити линија компаративних предности. У токовима производње и размене као да је више владала случајност него неки систем. Земље су трговале сличним производима, нпр. аутомобилима, само су се модели разликовали.

Једно објашњење је дао Пол Кругман, полазећи од **монополистичке конкуренције**. Када се таква тржишна структура развија, она то ради кроз диверсификацију производа и кроз смањење јединичних трошкова кроз огромне производне серије. На тај начин трговина истим производима цвета, на добробит потрошача, радника и акционара. Види: **слободна трговина**.

НОВАЦ (Money)

Основа савремене цивилизације, може имати различите облике, од шкољки до златника, пластичких картица или папирног новца. Супериоран је у односу на бартер (трампу) јер се ретки привредни ресурси

много ефикасније распоређују. Новац има три функције:

- новац је средство размене, купци га дају продавцима у замену за купљено добро или услугу;
- средство обрачуна, може се користити да би се сабрале вредности робе са различитим мерним јединицама;
- средство за чување богатства, којим се може његова вредност трансферисати и у будућност.

Сељак који прода жито може да га размени за новац, који може да троши и сутра, а ако задржи жито оно може пропасти и изгубити сваку вредност. **Инфлација** подрива вредност новца, а онда новац губи улогу чувара вредности и обрачунске јединице. **Хиперинфлација** може да уништи поверење у новац чак и као средство размене. **Ликвидност** је особина којом се описује лакоћа претварања неке **активе** у новац – што је поступак лакши, актива је ликвиднија.

НОВЧАНА ИЛУЗИЈА (Money Illusion)

Појава да неке људе **инфлација** заведе да мисле да су због поседовања више новчаница сада богатији, док у ствари вредност **новца** пада. Овај израз у теорију је увео **Кејнз**, неки економисти користе као аргумент да мала инфлација неће бити тако

лоша ствар, јер ће „подмазати точкове”. Услед новчане илузије радници ће видети да им номиналне зареде расту, дајући им илузију да се ствари поправљају, мада њихове реалне плате у ствари падају.

НОМИНАЛНИ БДП (Nominal GDP)

Бруто домаћи производ мерен у текућим ценама (види **Реални БДП**).

НОМИНАЛНА КАМАТНА СТОПА (Nominal Interest Rate)

Износ који треба да покрије трошкове ерозије вредности због инфлације плус реална каматна стопа. То је **опортунитетни трошак** држања новца.

НОРМАТИВНА ЕКОНОМИЈА (Normative Economics)

Анализа у којој доминира вредносни суд, док је анализа саме појаве не третира неутрално (види позитивна економија).

Њ

ЊУ ДИЛ (New Deal)

Програми из 30-тих година прошлог века које је карактерисала велика државна помоћ и етике државне интервенције у привреди.

О

ОБВЕЗНИЦЕ (Bonds)

Обвезница је каматоносна **хартија од вредности** коју издаје влада, предузеће или нека друга организација. Када се жели увећати капитал, обвезнице су алтернативни начин да држава или фирма повећа свој капитал, а да не узима зајам од банке. Као и друге хартије од вредности, акцијама се одмах по издавању може трговати на отвореном тржишту. Принос од обвезнице је каматна стопа (или купон), стопа приноса рачуна се као количник камате и тржишне цене обвезнице. Третирају се као **инвестиције** ниског ризика. Државне обвезнице скоро су стопроцентно сигурне. Корпоративне обвезнице које издају **добро рангиране (blue-chip) компаније** такође су веома сигурне. То не мора бити случај

са фирмама које издају високоприносне „junk“ обвезнице.

ОКУНОВ ЗАКОН (Okun's Law)

Артур Окун (Arthur Okun) је био економски саветник председника Кенедија и он је утврдио да у САД пад незапослености од 1 одсто одговара привредном расту од 3 одсто.

ОЛИГОПОЛ

То је тржишна структура са мало продаваца и много купаца. Продавци продају сличне или слабо диференциране производе и **отежавају нове уласке**.

ОПЕРАЦИЈЕ НА ОТВОРЕНОМ ТРЖИШТУ (Open market operations).

Куповина и продаја **државних хартија од вредности** која се обавља у циљу контроле **новчане понуде**. Када Народна банка Србије откупи обвезнице Трезора, њен новац одлази у пословне банке. Тако се повећава понуда новца.

ОПОРТУНИТЕТНИ ТРОШАК (Opportunity costs).

Изгубљена добит због тога што се одабрала опција А, а не опције Б, В или Г. Ми никада са сигурношћу не знамо шта су све алтернативни избори могли да нам донесу.

ОПЕК (Organization of Petroleum Exporting Countries – ОПЕК)

Група земаља – највећих произвођача нафте, која контролише највећи део светског извоза нафте.

П

ПАРАДОКС ШТЕДЉИВОСТИ (Paradox of Thrift)

Раст штедне избацује новац из опција. Уколико се овај новац не врати у привреду кроз инвестиције, доћи ће до пада вредности капитала.

ПАРИТЕТ (Parity)

Званична вредност једне валуте изражена у јединицама друге валуте.

ПАРИТЕТ КУПОВНЕ МОЋИ (Purchasing power parity)

Метод израчунавања равнотежне вредности једне валуте, која се може разликовати од њене тржишне вредности. Види **Биг Мек индекс**.

ПАСИВА (Liabilities)

За разлику од **активе**, пасива је десна страна **биланса стања** у којој се имовина исказује према „власности“ и „рочности“ и обухвата обавезе и сопствени капитал. Биланс стања представља преглед имовине и тренутна је слика једне фирме. Биланс стања показује шта она поседује и шта јој се дугује (**актива**), као и то шта она дугује другима (обавезе). Разлика између aktive и обавеза представља капитал или нето активу. Биланс стања показује нето вредност институције у одређеном тренутку. Актива и пасива су два различита погледа на имовину предузећа.

ПЛАТНИ БИЛАНС (Balance of Payments)

Рачун који показује робне и новчане токове једне земље са иностранством. Он се обично раздваја на биланс текућих трансакција (текући биланс) и капитални биланс.

Текући биланс укључује:

- Извоз и увоз робе
- Извоз и увоз услуга као што су саобраћај, трговина, банкарство
- Приватни трансфери, нпр. дознаке
- Званични трансфери, нпр. међународна помоћ

Рачун капиталних трансакција укључује:

- дугорочне капиталне токове, попут страних инвестиција
- краткорочне капиталне токове – токове шпекулативног капитала.

ПЛАТНОБИЛАНСНИ ДЕФИЦИТ

„Платнобилансна криза“ је у великој мери политичка фраза. Али земље могу годинама да имају дефицит на текућем рачуну а да привреда због тога не трпи ако се дефицит користи за приватно финансирање инвестиција. Дефицит који прави држава може бити проблематичан. На пример, када је 1998. године руска влада доспела у тешкоће јер није имала средстава да плати доспело инострано задужење, нико на међународном финансијском тржишту није хтео да јој позајми новац, нити је то хтео да учини било ко у Русији. То је била права платнобилансна криза.

На почетку 21. века економисти су почели да брину да ли ће платнобилансна криза погодити САД. Њен текући дефицит премашио је 5% њеног

БДП, што ову привреду чини веома зависном од иностраних кредита.

ПЛАВИ ЧИП (Blue Chip)

Жетон највеће вредности у касину, најбоља инвестиција.

ПЛИВАЈУЋИ ДЕВИЗНИ КУРС (Floating exchange rate)

Режим девизног курса где вредност валуте одређује тржиште. И у овом режиму девизног курса могуће су интервенције централне банке ради исправљања паритета. Овај режим тада се назива **прљаво пливајући режим девизног курса**.

ПОВЕРИЛАЦ (Creditor)

Особа или привредни субјект који има потраживања према другој страни.

ПОЗИТИВНА ЕКОНОМИЈА (Positive economics)

Део економске анализе који се чврсто заснива на квантификацијама и анализи механизма функционисања економских феномена, за разлику од **нормативне** економије.

ПОЛИТИКЕ ДОХОТКА (Income Policies)

Имплементације стратегија о рестрикцији трошкова које се крећу од једноставних прокламација владе о потреби смањења расхода до стварних редукација раста доходака до нивоа раста цена.

ПОЛИТИЧКИ ПРИВРЕДНИ ЦИКЛУС (Political business cycle)

Понашање владе у току мандата. На крају мандата води се популистичка и експанзивна монетарна и фискална политика, не би ли се привукли гласачи. Одмах по ступању на власт, води се сасвим супротна политика, те се тако зауставља експанзија настала у **нормалном привредном циклусу**.

ПОНУДА (Supply)

Једна од две најчешће коришћене речи у економији, друга је **тражња**. То су две покретачке силе тржишне привреде. Понуда је количина робе или услуга коју је продавац вољан да изнесе на **тржиште** по одређеној **цени**. Закон понуде гласи да, при осталим непромењеним околностима, понуда расте уколико цена буде расла (види **крива понуде**). Понуда ће зависити од неколико фактора:

- трошкова набавке **фактора производње**;
- технологије;
- цене других добара и услуга (које могу, ако буду довољно високе, да привуку произвођача да промени делатност);
- способности понуђача да што тачније предвиди тражњу тако да максимизира свој профит.

ПОНУДА НОВЦА (Money Supply)

Количина **новца** која се обрће у једној привреди. Када је 80-тих година прошлог века **монетаризам** био на врхунцу, економисти су анализирали месечне па чак и недељне податке о понуди новца и из тога извлачили закључке о **инфлацији**.

Једна од тешкоћа за прецизно закључивање је та што нису све врсте новца подједнако **ликвидне**. Банкоте су потпуно ликвидне, орочена средства, рецимо, нису, већ ће проћи неко време док се не изврши конверзија, итд. Стога предвиђање не иде тако лако. Но, раст понуде новца може бити веома zgodан **водећи индикатор** привредне активности. У многим земљама установљена је веома чврста веза између раста понуде *реалној* новца и **раста БДП**. Проблем је само у томе што се реални новац (понуда новца коригована инфлацијом) не може увећавати једноставним штампањем новца јер тада

долази до пада, уместо до његовог раста.

Састоји се од домаће валуте и депозита по виђењу (**M1**) плус штедња и орочена средства грађана (**M2**).

ПОСТ-КЕЈНЗИЈАНСКА ШКОЛА (Post-Keynesian economics)

Највећи утицај имали су током 60-тих и 70-тих година прошлог века, решавали су тзв. капиталну контроверзу. Везана је за имена Калецког, Пасинетија, Николаса Калдора и Џоан Робинсон. Види такође **неокејнзијанци, нови кејнзијанци**.

ПОТРОШАЧЕВ ВИШАК (Consumers surplus)

Добитак који потрошач остварује у тренутку када се укључује у размену. Добитак се састоји у разлици између цене коју је он спреман да плати (тзв. reservation price) и стварне цене. Ако би неко био спреман да плати више од стварне цене, њихова корист мери се уштедом коју су остварили када су платили по нижој цени.

ПОТЦЕЊЕНА ВАЛУТА (Undervaluation)

Валута се сматра потцењеном ако је испод свог **паритета куповне моћи**.

ПРАВИЛО 72 (Rule of seventy-two)

Математичко правило да се удвостручење неког растућег процеса рачуна тако што се број 72 подели стопом раста.

На пример, ако је привредни раст 7%, привреда ће се удвостручити за 72/5, то јест за нешто више од 14 година.

ПРЕДНОСТ СТАРОСЕДЕЛАЦА (Incumbent Advantage)

Види **барјере уласку**.

ПРЕЦЕЊЕНА ВАЛУТА (Overestimated currency)

Појава да расте количине стране валуте која се мора утрошити за куповину јединице домаће валуте. Види **потцењена валута**.

ПРЉАВО ПЛИВАЈУЋИ ДЕВИЗНИ КУРС (Dirty Floating exchange rate)

Режим девизног курса где вредност валуте одређује тржиште, али су могуће интервенције централне банке ради исправљања паритета. Овакав режим важи у Србији.

ПРИВАТНА ДОБРА (Private Good)

Добро које ексклузивно користи његов власник и не могу га симултано користити други субјекти. Види **јавно добро**, **слободно добро**, **ретко добро**.

ПРИВЛАЧЕЊЕ (Crowding In)

Појава да дефицитно финансирање буџета изазива раст приватних **инвестиција** услед раста дохотка. Види: **истискивање**.

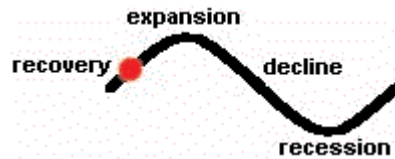
ПРИВРЕДНИ ЦИКЛУСИ (Business Cycles)

Периодична смена динамике привредне активности коју карактерише кретање привреде од фазе **експанзије** све до **рецесије**. Типичан циклус има четири фазе: две узлазне (опоравак, експанзија) и две силазне (заостајање, **рецесија**).

Види такође: **политички привредни циклус**.

ПРИВРЕДНИ РАСТ (Economic Growth)

Континуирани раст укупне **производње** (output per capita) у једној привреди током дужег временског периода.

ПРИНАДЛЕЖНОСТИ (Entitlements)

Трансферна плаћања појединцима у одређеним околностима, као што су године (пензије), специфичне потребе (дечји додаци) итд.

ПРИНЦИП ИСКЉУЧЕЊА (Exclusion Principle)

Ситуација где власник приватног добра искључује кориснике који не плаћају услугу.

ПРИРОДНИ МОНОПОЛ (Natural Monopoly)

То је ситуација када један произвођач снабдева тржиште по нижим трошковима него што би то било када би било много понуђача. На пример, то је водовод, железница,

доскора је то била фиксна телефонија, итд.

ПРОДУКТИВНОСТ РАДА (Labor Productivity)

Производња по јединици рада; раст се мери повећањем производње по јединици рада.

ПРОСЕК (Average)

Број који показује средњу вредност целог скупа бројева. Најчешће се користи аритметичка средина, тј. сума свих чланова скупа подељена бројем чланова групе. Медијана је средња вредност у скупу где су сви чланови поређани у растућем низу. Модус је број који се најчешће пута понавља у скупу. Ако имамо следећи скуп бројева 1, 2, 2, 9, 12, 13, 17
Аритметичка средина је $56/7=8$
Медијана је 9
Модус је 2

ПРОФИТ (Profits)

Основни разлог за оснивање фирми. Израчунава се као разлика прихода и свих трошкова (укључујући ренте, наднице и камате).

Р

РАВНОТЕЖА (Equilibrium)

Ситуација у којој је **понуда** изједначена са **тражњом**. У равнотежи **тржиште** нема тенденцију нити да се шири нити да се скупља, већ се целокупна понуда продаје по дефинисаној **цени**.

РАДНО ИНТЕНЗИВНИ ПРОИЗВОДИ И МЕТОДИ (Labor Intensive Methods)

Производи или методи коришћења мале количине капитала по раднику.

РАЗМЕНА (Exchange)

Добровољни трансфер права коришћења неког добра које се реализује у замену за **новац** или неко друго добро.

РАСПОЛОЖИВИ ДОХОДАК (Disposable Income)

Количина дохотка која остаје појединцу након одбитка пореза на доходак.

РЕАЛНИ БДП (Real GDP)

Бруто домаћи производ (**БДП**) из било које године изражен у ценама из неке базне године. Реални БДП је у ствари номинални БДП који је коригован **инфлацијом**.

РЕАЛНА КАМАТНА СТОПА (Real Rate of Interest)

Динарска каматна стопа коригована стопом инфлације; једнака номиналној каматној стопи минус стопа инфлације.

РЕАЛНА ЗАРАДА (Real Wage)

Износ зараде коригован инфлацијом.

РЕАЛНИ ДЕВИЗНИ КУРС

Номинални курс који је двоструко дефлациониран – домаћим и иностраним ценама.

РЕВАЛВАЦИЈА (Revaluation)

Раст вредности домаће валуте који настаје након формалне најаве монетарних власти. Види: **девалвација**, **ап्रेसијација**, **депресијација**.

РЕГАНОМИКА (Reaganomics)

Економска политика за време мандата америчког председника Роналда Регана (1981-1989), укључује смањење издатака за социјални програм, смањење опорезивања, дерегулацију и враћање социјалних програма са федералног на локални ниво, приватизацију државних служби.

РЕГРЕСИВНО ОПОРЕЗИВАЊЕ (Regressive Taxes)

Већи проценат дохотка опорезује се од обвезника са нижим него од оних са вишим нивоом дохотка.

РЕПО (Repo)

Споразум о продаји хартије од вредности уз обавезу да је откупи одређеног дана по одређеној **цени**. **Централне банке** често обављају краткорочне репо операције да би обезбедиле **ликвидност** финансијског система тако што од пословних банака за готовину купују **хартије од вредности** уз услов да ће их банке поново откупити након неколико недеља.

РЕТКО ДОБРО (Scarce Good)

Добро које се не може добити бесплатно. Види **приватно добро, слободно добро, јавно добро**.

РЕЦЕСИЈА (Recession)

Одступање стварног од потенцијалног нивоа реалног **БДП**.

РИЗИК ЗЕМЉЕ (Country Risk)

Ризик инвестирања на одређеној локацији у одређеној земљи. Разне организације процењују економски и политички ризик и издају своја годишња саопштења.

С

САВРШЕНА КОНКУРЕНЦИЈА (Pure Competition)

Ситуација где постоје многи продавци и многи купци истог производа где ниједан од њих не може утицати на цену.

СВОЈИНСКА ПРАВА (Property Rights)

Право поседовања, коришћења и располагања неком активом.

СЕЗОНСКА НЕЗАПОСЛЕНОСТ (Seasonal Unemployment)

Прилично самообјашњавајућа појава. Деда Мраз ради само у једном кратком периоду године, а током остатка године он би вероватно био регистрован као сезонски незапослено лице. Ова врста незапослености најчешће се јавља у: хотелијерству, туризму, пољопривреди, итд.

СИВА ЕКОНОМИЈА (Gray Economy)

Ако поправку аутомобила платите „испод руке” ви учествујете у сивој економији. Овакве трансакције неће се појавити када се буде обрачунавао **брutto домаћи производ** те ће онда земља бити богатија него што њена статистика то може да обухвати. У САД и Великој Британији, процене су да сива економија чини 5–10% БДП, у Италији чини скоро 30%. За земље у транзицији процене су, наравно, још веће.

СЛЕПИ ПУТНИК (Free Rider)

Онај који нешто добија без плаћања. Ово може бити сасвим легално ако је услугу тешко наплатити – нпр. ва-трoмет. Али некада се може јавити проблем слепог путника ако број људи који желе да плате услугу није довољно велики. У том случају може се десити да се јавно добро уопште и не произведе, мада би за привреду било корисно када би до тога дошло. **Јавна добра** често и настају из средстава која се финансирају из пореза који плаћају сви становници, чиме се овај проблем избегава.

СЛОБОДНА ТРГОВИНА (Free trade)

Размена између привредних субјеката из различитих земаља која није спутана одлукама државе или неког другог регулатора. Мерено обимом извоза и увоза, светска трговина убрзано се ослобађа од краја II светског рата. Пад баријера резултат је формирања ГАТТ (General Agreements on Tarrifs and Trade) и њене наследнице, Светске трговинске организације (**СТО**).

За економисте корист од слободне трговине објашњава се теоријом компаративних предности, која у основи показује да ће свака земља, ма како слаба, специјализацијом и

укључивањем у међународну размену постићи бољи резултат него када би у привреди владала аутаркија.

Понекад стварни токови размене значајно одступају од онога што предвиђа теорија (види: **нова теорија размене**). Највећи део светске трговина обавља се између земаља између којих су разлике минималне. Највећи трговински партнер САД је Канада. Више од половине извоза Француске, Немачке и Италије одлази у друге земље ЕУ: француски аутомобили извозе се у Немачку, а немачки у Француску, те изгледа да преференције потрошача постају кључна покретачка сила размене. Но, понекада као у случају земаља-извозница нафте, теорија је сасвим у складу са стварним догађајима. Исто тако, сиромашне земље са доста некалификованог рада заиста имају веће учешће **радно интензивних** производа у својој извозној структури, итд.

СЛОБОДНО ДОБРО (Free Good)

Бесплатно добро кога има у изобиљу. Види **јавно добро**, **приватно добро**, **ретко добро**.

СПАЈАЊА И ПРИПАЈАЊА (Mergers and Aquisitions)

Настају приликом удруживања две фирме, или тако што се утопе једна у другу или тако што једна другу преузме. Има најмање три врсте интеграција: **хоризонтална**, где се спајају две сродне фирме; **вертикална интеграција**, где се спајају две фирме које припадају различитим фазама у производном ланцу; као и диверсификација, где се спајају две фирме које немају ништа заједничко. То може бити добровољни „брак“ равноправних, фирми, а може бити и непријатељско преузимање, у коме се менаџмент преузете фирме до краја супротставља намерама купца али на крају бива принуђен да прихвати наметнуто решење. Из не сасвим јасних разлога, спајања и припајања се одигравају у таласима. Једно могуће објашњење такве динамике јесте да у фазама када су цене акција ниске многе фирме имају много мању **тржишну капитализацију**, тј. имају много мању вредност на тржишту него што је вредност њене **активе**. У том моменту оне постају атрактивне за куповину (такозвана Тобинова q-теорија).

СРЕДИНА (Mean)

види **Просек**

СТАГФЛАЦИЈА (Stagflation)

Привреда коју карактерише **инфлација**, стагнација, тј. **незапосленост**.

СТОПА КАПИТАЛНЕ АДЕКВАТНОСТИ (Capital Adequacy Ratio)

Минимални однос **капитала** и укупне **активе** банке који прописује регулатор да би банка могла добити дозволу за рад (да би постигла „адекватност“). Ово се ради да би се умањио ризик да банка банкротира. У пракси ова стопа може значајно да варира.

СТРАНЕ ДИРЕКТНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ (Foreign Direct Investment)

Производне инвестиције у другу земљу, или путем куповине компаније или путем изградње нових капацитета. Стране инвестиције убрзано су расле од 80-тих година прошлог века. Ове инвестиције обично иду из једне у другу земљу ОЕЦД, али је удео који иде земљама у развоју, нарочиту у Азију и у земље у транзицији.

Једно време су економисти сматрали да је ово супститут за трговину. Изградња фабрике у суседној земљи која наплаћује царине значи – прескочити царинску баријеру.

Владе су биле веома сумњичаве према СДИ, често их третирајући као корпоративни империјализам. Сада су ствари мирније. Владе се више надају да ће страни инвеститори запослити домаћу радну снагу, донети управљачка знања и технологију што ће повољно деловати на домаћу привреду. Надаље, за разлику од финансијских инвеститора, СДИ инвестирају директно у опрему и фабрике. То је много сигурније улагање од **врућег новца** који може опасно да угрози земље у развоју.

Спајања и припајања су значаја форма СДИ. На пример, крајем 20. века више од 90% свих страних инвестиција у САД је било у форми спајања, док је било много мање проширења и отварања потпуно нових фирми.

СТРУКТУРНА НЕЗАПОСЛЕНОСТ (Structural Unemployment)

Јавља се када се измени привредна структура и престане потреба за старим радним местима. Паралелно се увек одвија процес отварања нових радних места у другим областима, но велики број радника који остаје без посла тешко може да се директно пребаци у ново занимање. Види такође **циклична, фрикционална, сезонска** и **невољна** незапосленост.

Т

ТАРГЕТИ МАКРОЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ (Macroeconomic policy targets)

Циљеви макроекономске политике: одрживи раст **дохотка**, ниска **незапосленост**, мале флукуације **привредне активности** и ниска **инфлација**.

ТАРГЕТИРАЊЕ ИНФЛАЦИЈЕ (Inflation targeting)

Циљ **монетарне политике** у многим земљама је да сведе инфлацију на минимум. Током 90-тих година прошлог века постало је модерно да **централне банке** објављују циљну стопу инфлације. До 1998. године, већ су 54 централне банке експлицитно таргетирале инфлацију. У највећем броју развијених земаља таргетирана инфлација мерена индексом цена на мало креће се у интервалу 1–2,5%. Разлог зашто таргет није нулта инфлација је у томе што **званични индекси цена прецењују инфлацију**, те би у случају да је таргетирана вредност једнака нули, земља у ствари имала благу дефлацију, што би деловало рецесионо.

Монетарној политици треба времена да би достигла пуно дејство.

Стога **централне банке** базирају политику на пројектованој а не на садашњој стопи инфлације. Ако је пројектована инфлација изнад таргетиране, централна банка подиже каматне стопе. Ако је испод, каматна стопа се обара.

ТЕКУЋИ РАЧУН (Current Account)

Део **платног биланса** који укључује све трансакције које чине приходну или расходну страну **националног дохотка**.

ТРАЖЊА (Demand)

Максимална количина робе коју ће људи купити при датој цени. Притисак играча на тржишту који доводи до неког тржишног исхода.

ТРЖИШНА КАПИТАЛИЗАЦИЈА ФИРМЕ (Market Capitalization)

Утврђивање тржишне вредности фирме множењем цена акција укупним бројем акција које је фирма издала.

ТРЖИШНА МОЋ (Market power)

Када један купац или продавац на тржишту има моћ да утиче на количину (обим размене) или цену по

којој се продаје. Тржишна моћ не стаје у условима **савршене конкуренције**, али постоји када на тржишту постоји **монопол**, **монопсон** или **олигопол**.

ТРЖИШНИ МЕХАНИЗАМ (Market forces)

ТРЖИШТЕ (Market)

Механизам купопродаје где продавци и купци размењују робе и услуге за новац.

ТРЖИШТЕ НОВЦА (Money Markets)

Свако тржиште на коме се може трговати **новцем** и другом **ликвидном активом** где је рочност трансакција између неколико часова до неколико месеци. Насупрот томе је тржиште капитала.

ТРОШКОВИ НАЈАВЕ (Menu Costs)

Као што у ресторану морају мењати јеловнике када треба да подигну цене, тако и многе фирме имају трошкове обавештавања својих купаца да су променили цене. То значи да се цене неће баш аутоматски мењати сваки пут када се **пону**да и

тражња помере из равнотежне тачке . Стога ће **цене** бити ригидне, а тржиште се неће вратити у првобитну **равнотежу**.

ТРОШКОВНА ИНФЛАЦИЈА (Cost-Push Inflation)

Инфлација изазвана растом трошкова производње (лоша жетва, раст цена нафте, или раст надница захваљујући синдикалној борби итд.)

У

УРАВНОТЕЖЕНИ БУЏЕТ (Balanced Budget)

Када приходи буџета бивају једина основа за државне расходе. У САД су политичари изнели тезу да би влада морала да води политику уравнотеженог буџета да би јавне финансије биле здраве. Међутим нема економских разлога због којих би се могло тврдити да би фискални дефицит био неизоставно лош, поготово не уколико се јавља у краћем периоду.

Ф

ФАКТОРИ ПРОЗВОДЊЕ (Factors of Production)

Ресурси који се користе у производњи добара и услуга. **Класична економија** разликује три производна фактора – земљу, рад и капитал. Са развојем технологије долази до раздвајања појмова капитал и „људски капитал”, где се ту, пре свега, налазе управљачке вештине, такозвани четврти производни фактор.

ФИКСНИ ДЕВИЗНИ КУРС (Fixed Exchange Rates)

То је режим девизног курса при коме **централна банка** дефинише паритет валуте који ће бранити својим девизним резервама. Обично и те валуте могу да се крећу у оквиру унапред дефинисаног интервала (појаса).

ФИКСНИ ТРОШКОВИ (Fixed Costs)

Трошкови производње који се не мењају са променом обима производње. То су, на пример, трошкови изнајмљивања фабричке хале. Насупрот њима су **варијабилни трошкови**.

ФИНАНСИЈСКИ ИНСТРУМЕНТ (Financial Instrument)

Потврда о власништву неке финансијске **активе**, попут **обвезнице** или акције.

ФИСКАЛНА ПОЛИТИКА (Fiscal Policy)

Политика јавних прихода и расхода једне државе.

ФИСКАЛНИ ДЕФИЦИТ (Fiscal Deficit)

Ситуација када држава троши више него што је прикупила кроз порезе, царине, акцизе, казне, итд.

ФИШЕРОВ ПРИНЦИП (Fisher Effect)

Релација између очекиване инфлације и тржишне каматне стопе. Тржишна каматна стопа ће укључити очекивану инфлацију тако да се реална каматна стопа не промени.

ФЛЕКСИБИЛНИ ДЕВИЗНИ КУРС (Flexible exchange rate)

Ово је врста управљано пливајућег девизног курса где валута има фиксни паритет према једној или

према корпи валута. Види **пливајући курс**.

ФРИДМАН, МИЛТОН (Friedman, Milton)

Добитник Нобелове награде за економију 1976. године, припадник **чикашке школе** економске мисли. Нобелову награду је добио за достигнућа у области монетарне теорије и историје и због указивања на комплексност процеса макроекономске **стабилизације**.

Бескомпромисни заговорник слободног тржишта, **Фридман** је износио своје ставове у време доминације **кејнзијанске школе**. Његов је став да ће проблеми **инфлације** и краткорочне **незапослености** нестати ако централна банка САД (Federal Reserve) буде штампала новац по константној стопи.

Као саветник Ричарда Никсона био је разочаран када је председник 1971. године напустио **монетаристичке идеје** и тражио од њега да инсистира на убрзању раста новчане масе. Ипак је 2003. године признао да политика таргетирања новчане масе није била успешна и да сумња да би и данас тако тврдо заступао ту идеју као што је то онда чинио.

ФРИДМАНОВ ЗАКОН (Friedman's Law)

Раст новчане масе изазиваће инфлацију у дугом периоду (скоро две године) а интензитет дејства ће у том периоду варирати, све док се стопе раста новчане масе и инфлација не изједначе.

ФРИКЦИОНАЛНА НЕЗАПОСЛЕНОСТ (Frictional Unemployment)

Незапосленост коју изазивају радници који мењају посао, у времену преласка са једног на друго радно место. Јавља се услед потребе да се одређено време проведе у налажењу новог посла. Технички посматрано, чак и у условима пуне запослености фрикционална незапосленост није искључена јер највећи број запослених с времена на време промени радно место.

Х

ХАРТИЈЕ ОД ВРЕДНОСТИ (Securities)

Хартије од вредности су финансијски инструменти различите врсте, рока и намене: на пример, **акције** су

хартије од вредности које власнику (акционару) дају право на удео у профиту предузећа (дивиденда); **обвезнице** су дуговне хартије од вредности које имаоцу дају право на камату и враћање главнице након истека рока; итд.

ХИПЕРИНФЛАЦИЈА (Hyperinflation)

Инфлација већа од 50 одсто месечно, која траја дуже од једне године. Обично се јавља током ратова или у доба великих политичких турбуленција.

Ц

САРМ (Capital Asset Pricing Model)

Метода вредновања **активе** и израчунавања трошкова капитала. У основи овог модела је идеја да ће инвеститори моћи да елиминишу неке врсте ризика, које називамо резидуалним или алфа ризиком, тако што ће диверсификовати свој портфолио активе, те уместо једне, држаће читав скуп разноврсних типова активе. Ови алфа ризици везани су за поједине специфичне врсте

активе, на пример, негде може постојати ризик да руководство фирме не ради добро. Неки ризици, као онај од опште **рецесије**, не може се елиминисати диверсификацијом. Тако и читава корпа **хартија од вредности** још увек остати ризична. Људи морају бити компензовани за овај износ, и то тиме што ће у просеку на ризичније пласмане зарада бити већа него на пласман рецимо у државне **обвезнице**. Ако претпоставимо да на тај начин инвеститори изврше диверсификацију алфа-ризика, остаје питање колико ће тржишна коњунктура утицати на цену акција. Овај утицај се мери параметром **бета**, који мери колико се цена активе може мењати када дође до промена на тржишту. Сигурна улагања карактерише **бета** које је близу нуле, док ризичнија улагања морају одбацити премију изнад ове неризичне стопе. Види такође **АРМ (Arbitrage Pricing Model)**.

ЦЕНА (Price)

Количина новца или неког другог добра којег се привредни субјект мора одрећи да би купио одређено добро или услугу. Цена уравнотежује **понуду** и **тражњу**. Цена ће зависити како од трошкова производње, тако и од **дохотка**, укуса потрошача и **еластичности тражње**. У условима савршене **конкуренције** ниједна

фирма не може да утиче на цену свог производа или услуге, већ се она искључиво формира на тржишту. У условима **монопола** или ако фирме имају **тржишну моћ** продавци ће имати утицаја на цену, која ће онда вероватно бити виша него на савршено конкурентном тржишту. Општи раст цена назива се **инфлацијом**.

ЦЕНТРАЛНА БАНКА, види НАРОДНА БАНКА

ЦАРИНА (Tariff)

Процент који се плаћа на јединицу увезене робе.

ЦИКЛИЧНА НЕЗАПОСЛЕНОСТ (Cyclical unemployment)

Привремени губитак посла у току силазних фаза привредног циклуса. Рачуна се као незапосленост изнад **фрикционалне, структурне и сезонске** незапослености.

ЦИКЛУСИ КОНДРАТЈЕФА (Kondratieff cycle)

Дугорочни циклуси привредне активности који трају око 60 година, а резултат су иновација чији ефекти

временом слабе. На њих се онда на-
довезују и надграђују краткорочни
привредни циклуси.

Ч

ЧИКАШКА ШКОЛА (Chicago school)

Следбеници Џорџа Стиглера, **Милтона Фридмана**, Фридриха фон Ха-
јека и осталих економиста са Чика-
шког универзитета (University of
Chicago); чикашки економисти од-
бацују државну интервенцију у при-
вреди.

Ш

ШПЕКУЛАТИВНИ БАЛОН (Bubble)

Када **цена** неког облика **активе** ра-
сте значајно брже него што расте
њена вредност. Чувени балони забеле-
жени су у Холандији у 17. веку ка-
да су цене лала вртоглаво расле, те
су људи и куће продавали да би се
укључили у ланац и удвостручили
или још више повећали зараду. Еко-
номисти до данас нису одгонетнули
да ли шпекулативни балони настају

због ирационалног понашања људи
или су резултат рационалних одлука
људи који имају ограничене инфор-
мације и понашају се у складу са
њима. У сваком случају балони не
трају дуго и завршавају се сломом.

Извори

A Journalist's Guide to Economic Terms, Fastnet Reporting tools
(http://www.facsnet.org/tools/ref_tutor/econo_term/glossary.html)

About economics (<http://economics.about.com/>)

AmosWEB is Economics: GLOSS*arama www.amosweb.com/gls/

Bartleby.com – searchable reference works: (<http://www.bartleby.com/>)

Dictionary.com: (<http://dictionary.reference.com/>)

Economics A–Z, The Economist

(<http://www.economist.com/research/Economics/alphabetic.cfm?TERM=FIRMS>)

Economic Dictionary,

www.iatp.am/resource/educat/dictionary/econmeroyan/index.html

Glossary of Common Bankruptcy Terms, Bancruptcy Data Com

(<http://www.bankruptcydata.com/glossary.htm>)

Glossary of Economics Terms / Economics Dictionary

<http://economics.about.com/od/economicsglossary/>

Index of Macroeconomic Topics

(http://www.ingrimayne.com/econ/Index_of_Macro_Top.html)

Math for Journalists: (<http://stripe.colorado.edu/~yulsman/Math.html>)

MATH TEST FOR JOURNALISTS, IRE Educaton,

(http://www.ire.org/education/math_test.html)

Mathematics Competency Test for Journalists, School of Journalism and Mass
Communication The University of North Carolina at Chapel Hill

New York Times glossary of financial terms:

(<http://www.nytimes.com/library/financial/glossary/bfglosa.htm>)

The Economics Glossary, www.bized.ac.uk/glossary/econglos.htm

Wikipedia: (http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page)

Yahoo glossary of financial terms: (<http://biz.yahoo.com/f/g/>)